

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО ОСОБИСТІСНОГО ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті актуалізовано проблему формування готовності майбутніх педагогів до особистісного та професійного самовдосконалення; визначено сутність процесу професійно-педагогічного самовдосконалення, його структурні компоненти, критерії, показники та етапи, конкретизовано зміст поняття „готовність до професійно-педагогічного самовдосконалення” та проаналізовано результати дослідження з виявлення рівнів професійно-педагогічного самовдосконалення студентів вищого педагогічного навчального закладу.

Ключові слова: *готовність до самовдосконалення, особистісне та професійне самовдосконалення, самотворення, самоосвіта, самовиховання, самоактуалізація, самоменеджмент.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... У сучасному соціокультурному просторі особливої значущості набуває проблема виховання активного громадянина, відповідальної, творчої особистості, здатної до постійного самовиховання і саморозвитку, спроможної реалізувати свій потенціал на користь суспільству. На розв'язання цього завдання спрямовані Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті (2001), Закон України „Про вищу освіту” (2002), Програма щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України (2004), Концепція національного виховання (1996), Концепція громадянського виховання особистості (2000), Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004) та ін.

В Україні існують передумови для оновлення змісту і технологій виховання, в процесі якого відбувається становлення особистості, її залучення до створеної людством системи цінностей. Водночас соціальний фон виховання молоді залишається недостатньо позитивним. Прискорення трансформації суспільства, зміни в поглядах на життєві ідеали, призвели до виникнення в молоді відчуття нестабільності, невизначеності життєвих перспектив. Тому, як ніколи, актуальною виступає необхідність запровадження у навчально-виховну практику такої моделі виховання й самовиховання молоді, яка б давала їй змогу самостійно формувати систему цінностей, адекватну сучасним умовам життя, і на її основі оптимально вирішувати питання власної життєтворчості. Одним із важливих шляхів вирішення названої проблеми виступає оновлення традиційних методів та форм професійної підготовки студентів – тієї соціальної категорії та вікової групи, у якої внаслідок її психологічних та соціальних особливостей найбільш активно виявляється потреба у самоствердженні, самореалізації, але яка не завжди цілеспрямовано здійснює ці процеси.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Особливого значення набуває дана проблема для випускників вищих педагогічних навчальних закладів, адже результати наукових досліджень (А.Д.Демінцев, Н.В.Кузьміна, Н.В.Кухарев та ін.) свідчать про наявність дефіциту професіоналізму молодих учителів у середніх закладах освіти. „Серед досліджених 1500 педагогів за рівнем продуктивності високопродуктивні становлять 1,5%, продуктивно працюючі – 15,1%, середньопродуктивні – 59,1%, малопродуктивні – 24,2%” [1, 12].

З метою розв'язання проблеми формування готовності особистісного та професійного самовдосконалення студентів ученими було розроблено фундаментальні науково-теоретичні та методичні засади професійної підготовки майбутнього вчителя (О.Абдуліна, В.Бондар, Ф.Гонболін, Н.Дем'яненко, М.Євтух, Н.Кузьміна, В.Сластьонін, В.Семиченко, В.Хомич та ін.). Дослідження окремих аспектів готовності до професійно-педагогічного самовдосконалення та шляхів її формування перебувало в центрі уваги багатьох дослідників (Т.Тихонова, Т.Степанова, М.Костенко, П.Харченко), до самоосвіти (Ю.Калугін, О.Малихін, І.Наумченко), самовиховання (С.Єлканов, О.Кучерявий, Л.Рувінський), самоактуалізації та самореалізації (Є.Бакшеева, Г.Балл, Ю.Долінська, В.Калошин, М.Лазарев, Н.Сегеда), мотивації професійного самовдосконалення педагога (Б.Кондратюк, О.Борденюк), розвитку майбутнього вчителя як суб'єкта професійної діяльності і розвитку (О.Пехота, Г.Аксьонова) та ін.

В наукових дослідженнях підкреслюється діалектична єдність особистісного та професійного аспектів самовдосконалення (І.Донцов, В.Лозовий, В.Тертична та ін.), обґрунтовується зв'язок самовдосконалення з творчістю, суб'єктивністю, самореалізацією людини (М.Бердяєв, В.Губін, А.Маслоу, В.Соловйов, С.Франк, Е.Фром та ін.), виявляється співвідношення об'єктивного і суб'єктивного, виховання й самовиховання, освіти й самоосвіти, а також педагогічного керівництва останніми (А.Айзенберг, Л.Буєва, Г.Глезерман, А.Громцева, І.Донцов, С.Єлканов, С.Ковальов, О.Кочетов, О.Малихін, Л.Рувінський, Г.Сериков, В.Шпак та ін.), висвітлюється проблема особистісного та

професійного розвитку вчителя в системі педагогічної майстерності та творчості (Н.Гузій, І.Зязюн, В.Кан-Калик, Н.Кічук, Ю.Кулюткін, М.Лазарєв, Л.Мітіна, С.Сисоева та ін.).

Формулювання цілей статті... Попри всю варіативність і багатогранність висвітлення вченими проблеми підготовки майбутніх педагогів до різних форм професійної самоактивності невизначеними є питання сутності професійно-педагогічного самовдосконалення, його провідних особистісних детермінант, традиційно закріплених у терміні "готовність". Наукового вирішення потребують існуючі в педагогічній теорії і практиці суперечності між соціальним запитом на педагога здатного до неперервного професійного самовдосконалення та недостатнім рівнем її сформованості у випускників педагогічних ВНЗ; визнанням особистісної детермінованості професійного самовдосконалення педагога та невизначеністю змісту й структури його готовності до самовдосконалення; усвідомленням викладачами необхідності у формуванні готовності студентів до самовдосконалення на особистісно зорієнтованій та інтегративній основі й нерозробленістю відповідних організаційно-методичних засад її формування та ін..

Отже, метою нашої статті є визначення сутності процесу професійно-педагогічного самовдосконалення, характеристика його структурних компонентів, критеріїв, показників та етапів здійснення, конкретизація змісту поняття „готовність до професійно-педагогічного самовдосконалення” та аналіз результатів дослідження з виявлення рівнів професійно-педагогічного самовдосконалення студентів вищого педагогічного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу... Тривалий час вважалося, що виховання особистості майбутнього вчителя в процесі його професійного навчання забезпечується засвоєнням системи педагогічних знань. І чим більшою була інформаційна насиченість такого навчання, тим кращою здавалася підготовка вчителя. Але практика засвідчила хибність такого підходу. Реальне шкільне життя ставить у такі ситуації, коли самих теоретичних знань замало, потрібні практичні вміння й навички. Крім того, „...молодий учитель починає усвідомлювати, що саме він, його особистість, є своєрідним „інструментом” організації взаємодії з учнями. Так виникає не передбачена попереднім досвідом навчання проблема вивчення і вдосконалення власної психотехніки, мовлення, невербальної поведінки” [5, 15].

Сучасними вищими навчальними педагогічними закладами накопичено певний позитивний досвід як традиційних (дискусійних, клубних, творчих) так і інноваційних (інтерактивних, рефлексивних, проектних) форм аудиторної та позааудиторної навчально-виховної роботи. Разом з тим, вона не завжди здійснюється системно і недостатньо стимулює розвиток самовиховної активності студентів, особливо у напрямі формування готовності до особистісного та професійного самовдосконалення.

Розгляд цілей, завдань, змісту навчальних програм виявив, що питання самовиховання у професійно-педагогічній підготовці часто вивчаються суто теоретично, а отримані знання досить формальні і недостатньо висвітлюють зміст і напрями самовиховання особистості. Мало уваги приділяється педагогічному забезпеченню трансформації знань студента у відповідні вміння самовиховної діяльності.

У цілому, ми визначаємо професійно-педагогічне самовдосконалення як процес і результат творчого, цілеспрямованого, самостійного, самодетермінованого руху студента до вершин особистісного і професійного розвитку, що досягається завдяки самоосвіті, самовихованню, самоактуалізації й самоменеджменту майбутнього педагога та забезпечує його творчу самореалізацію в професії.

Розглянемо сутнісні складові професійного самовдосконалення студента, що відображають специфіку основних форм його реалізації та вказують на характер самоактивності особи:

- самоосвіта, що спрямовується на оновлення і поглиблення наявних у спеціаліста знань з метою досягнення бажаного рівня професійної компетентності;
- самовиховання, що забезпечує систематичне формування й розвиток позитивних і усунення негативних професійно значущих рис і якостей;
- самоактуалізація, в ході якої досягається актуалізація і мобілізація в окремий період часу власних сутнісних сил і потенцій педагога.
- самоменеджмент, як технологія оптимального використання часу та цілеспрямованого регулювання дій і поведінки студента відповідно до поставлених задач і обраних пріоритетів.

Виділені провідні форми самовдосконалення майбутнього вчителя тісно взаємодіють та реалізуються за допомогою методів пізнання і самопізнання, творення і самотворення. Зокрема, в ході професійної самоосвіти студент на основі пізнання поглиблює набуті та засвоює нові професійно значущі знання, ознайомлюється з оригінальними методичними розробками, збагачує педагогічний тезаурус, підвищує свою професійну компетентність і загальну ерудицію, розширює професійну свідомість, розвиває педагогічне мислення та ін. У процесі професійного самовиховання майбутній педагог на основі самопізнання і самотворення досягає розвитку й удосконалення необхідних професійно значущих рис і якостей. Самопізнання (окремими прийомами якого є самоспотереження, самоаналіз, самовипробування, самооцінка, самопрогнозування та ін.) дозволяє виявити реальний стан розвитку окремих рис і якостей студента, чим сприяє актуалізації прагнення до самовиховання, уточненню його цілей, а нерідко й

забезпечує безпосередню самозміну студента в результаті досягнутого самоусвідомлення. Самотворення (що реалізується в таких прийомах, як саморегуляція, самостимулювання, самоінструкція, самоконтроль, самозвіт, самопереконавання, самонавіювання, самонаказ, самозобов'язання, тренування та ін.) проявляється у різноманітній перетворюючій і удосконалюючій активності майбутнього педагога, спрямованій на розвиток власної особистості як професіонала. Самоактуалізація ж студента, розгортання його внутрішніх сил: творчих здібностей, мотивів, умінь, життєвих цінностей, стає можливою завдяки творчості, в якій відбувається розвиток і прояв індивідуальності студента як майбутнього професіонала, об'єктивація його професійно-творчого потенціалу.

Процесуально професійно-педагогічне самовдосконалення розгортається в таких етапах, як діагностування, цілепокладання, планування, виконання, контроль і корекція, провідним механізмом реалізації яких виступає самоменеджмент студента.

Готовність до самовдосконалення – вищий рівень розвитку готовності до самовиховання. Поняття готовності до самовдосконалення слід розглядати і в широкому розумінні цього терміну, виділяючи у ньому соціально-культурний, професійно-духовний і особистісно розвивальний аспекти. Слід відзначити наступність зв'язків як у системі „професійно-педагогічна готовність майбутнього педагога до самостійної праці”, так і у мікросистемі „готовність студента до самовдосконалення”. Однак наступність зв'язків не здійснюється автоматично, а потребує значних зусиль з боку суб'єкта самовиховання – студента і викладачів. Стратегія і тактика теорії професійного самовиховання будується на положеннях концепції цілісності і особливостях її реалізації в професійній підготовці майбутніх учителів.

Для визначення рівнів професійного самовдосконалення студентів ми вважаємо за необхідне з'ясувати його критерії і показники. Аналіз різних підходів до цієї проблеми, реалізованих у працях С.Л.Лобанова, О.М.Латишева, В.Я.Слепова, Я.М.Мусіна, В.І.Мечнікова, дозволяє виділити критерії та основні показники професійного самовдосконалення студентів педагогічного закладу:

1. Змістовно-мотиваційний, що відображає мету і зміст професійного самовдосконалення і ступінь його відповідності вимогам професійної діяльності.

Основними показниками професійного самовдосконалення відповідно до змістовно-мотиваційного критерію є: наявність знань про сутність і особливості професійного самовдосконалення; прояв потреби у виробленні позитивних та усуненні негативних властивостей, важливих для майбутньої професії.

2. Організаційно-діяльнісний, що містить організацію самовиховання, його планування, цілеспрямованість, емоційно-вольову насиченість.

Основними показниками професійного самовдосконалення відповідно до організаційно-діяльнісного критерію є: вміння організувати професійне самовиховання та самоосвіту; наявність самокритичності в оцінці своєї поведінки, вчинків та результатів навчально-виховної діяльності; активна та планомірна робота над собою згідно з метою професійного самовдосконалення.

3. Психотехнічний, що відображає рівень володіння прийомами і методами самовиховання і професійного самовдосконалення.

Основними показниками професійного самовдосконалення відповідно до психотехнічного критерію є: самостійність вибору засобів, прийомів та основних напрямків професійного самовдосконалення; прояв активності у пошуку нових способів вирішення завдань професійного самовдосконалення; коригування роботи над собою. Під час розгляду критеріїв і показників професійного самовдосконалення студентів необхідно враховувати, що усі вони є тісно взаємозалежними.

Проведене діагностичне дослідження студентів ХГПА дало змогу виявити три рівні готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення: низький, середній та високий. Низький рівень спостерігався майже у половині (48%) студентів, які усвідомлюють значення професійного самовдосконалення і педагогічної праці взагалі, але не виражають прагнення ними займатись, мають егоїстичні бажання отримання насолоди й уникнення неприємностей у всіх сферах свого життя; їхні знання про сутність і зміст професійно-педагогічного самовдосконалення поверхові, нестійкі і найчастіше існують на рівні загальних уявлень і вражень; педагогічна дійсність і власна особистість як професіонала усвідомлюються неточно, неглибоко й уривчасто; такі студенти демонструють низьку сформованість умінь по самовдосконаленню та не проявляють активності щодо їх реалізації у власному житті та навчанні, систематично ухиляються від виконання самостійної роботи, творчих вправ.

Середній рівень властивий досить значній кількості (46%) студентів, які характеризуються нестійким прагненням до особистісно-професійного самовдосконалення, поверховістю педагогічних інтересів, прийняттям гуманістичних цінностей та ідеалів на рівні загальноприйнятих гасел без усвідомлення шляхів їх реалізації в практиці педагогічної діяльності; різнобічними але неглибокими знаннями в сфері професійно-педагогічного самовдосконалення; ситуативно проявленою позицією „Я – майбутній педагог”, розвинутою рефлексивністю та сформованістю більшості педагогічних умінь, проте в їх діях по самовдосконаленню простежується операційна одноманітність і функціональна незрілість, їхня активність в напрямку власного особистісно-професійного зростання нестійка, здійснюється нерегулярно, з недостатньою інтенсивністю і потребує зовнішнього керівництва.

Високий рівень простежується лише у 6% студентів, яким притаманне стійке прагнення до самовдосконалення у педагогічній професії, що базується на глибоких переконаннях у його особистісній і суспільній значущості; сформованість гуманістичних цінностей, що супроводжується прагненням та усвідомленням особливостей їх реалізації у практиці навчально-виховного процесу; розвинута аутопедагогічна компетентність й професійна свідомість і самосвідомість, надситуативне педагогічне мислення, схильність і здатність до рефлексії, стійка позитивна Я-концепція; вільне володіння різними видами самовдосконалюючої активності та стійка активність щодо їх реалізації у власній життєдіяльності; разом з тим ці студенти потребують певної консультативної допомоги в справі власного професійного зростання.

Висновки... На нашу думку, для розв'язання проблеми необхідно створити комплекс педагогічних умов, спрямованих на успішне формування готовності майбутніх педагогів до особистісного та професійного самовдосконалення, оскільки традиційні умови професійно-педагогічної підготовки не в повній мірі сприяють виробленню в них стійких мотивів самовиховної діяльності.

Одним із ефективних засобів формування у студентів позитивного ставлення до необхідності самовдосконалення є використання орієнтованих на самовиховання інтерактивних форм і методів аудиторної і позааудиторної роботи: бесід, диспутів, тренінгів, годин спілкування, засідань клубів; рефлексивних: методик самопізнання, щоденників самовдосконалення; створення особистісно-професійних автопортретів, розробки програм життєтворчості; творчих: проектів, літературних світлиць, тематичних вечорів, конкурсів, свят, читацьких конференцій.

Особливо дієвим методом активізації самовиховання ми вважаємо складання студентами програм життєтворчості, оскільки саме цей вид роботи активізує мотиваційну, когнітивну, рефлексивну сфери студента, сприяє усвідомленню себе суб'єктом особистісно-професійного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Вайніленко Т.В. Діагностика готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення: Методичні рекомендації. – К.: НПУ, 2005. – 52 с.
2. Вайніленко Т.В. Критерії та рівні готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення // Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм: проблеми теорії і практики підготовки вчителя-вихователя-викладача: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 29 березня – 1 квітня 2005 р.). – К.: НПУ, 2005. – С.58-61.
3. Єрмаков І.Г., Пузіков Д.О. Життєтворчі компетенції особистості: практико-орієнтований посібник. – Донецьк: Каштан, 2007. – 242с.
4. Середа І.В. Педагогічна підготовка майбутнього вчителя в умовах реформування освіти // Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету. Випуск 4. – Миколаїв: МДПУ, 2001. – С.111-120.
5. Шестакова Т.В. Сутність та зміст професійно-педагогічного самовдосконалення // Науковий вісник Чернівецького університету. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Чернівці: Рута, 2005. – Випуск 278. – С.13-20.

Анотація

Т.Н.Северина

Формирование готовности к личностному и профессиональному самосовершенствованию будущих педагогов

В статье автор акцентирует внимание на проблеме формирования готовности будущих педагогов к личностному и профессиональному самосовершенствованию; определяет суть процесса профессионально-педагогического самосовершенствования, его структурные компоненты, критерии, показатели и этапы, конкретизирует смысл понятия „готовность к профессионально-педагогическому самосовершенствованию”, а также анализирует результаты исследования уровней профессионально-педагогического самосовершенствования студентов высшего педагогического учебного заведения.

Ключевые слова: *готовность к самосовершенствованию, личностное и профессиональное самосовершенствование, самотворчество, самообразование, самовоспитание, самоактуализация, самоменеджмент.*

Summary

T.M.Severina

Forming Readiness for Personal and Professional Self-Improvement of Future Teachers

The author makes an emphasis on the problem of forming readiness for personal and professional self-improvement of future teachers, defines the essence of professional-pedagogical self-improvement process, its structural components, criteria, indicators and stages, concretizes the sense of the concept „readiness for personal and professional self-improvement” and also analyzes the results of the research the levels of students’ readiness for professional-pedagogical self-improvement at higher educational pedagogical institutions.

Key words: *readiness for self-improvement, personal and professional self-improvement, self creation, self-training, self-education, self-actualisation, self-management.*